

УДК 37.01
ББК 74.0
П 24

Засновник:

Київський університет імені Бориса Грінченка

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 19961-9761 ПР від 28.05.2013 р. (перереєстрація)

Видається з грудня 2001 р.

Виходить двічі на рік.

Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка» включено ВАК України до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з педагогіки (Наказ МОН України «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 30 червня 2015 року» № 747 від 13.07.2015 р. Додаток 17) та психології (Бюлетень ВАК України № 7, 2010 р.)

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 1 від 13 червня 2019 р.)

Редакційна колегія:

Огнев'юк В.О., ректор Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України (головний редактор); Хоружа Л.Л., завідувач кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор (заступник головної редактора); Батечко Н.Г., завідувач кафедри вищої та прикладної математики Національного університету біоресурсів та природокористування, доктор педагогічних наук, доцент (Україна, м. Київ); Беленька Г.В., завідувач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор (Україна, м. Київ); Желанова В.В., професор кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, доцент (Україна, м. Київ); Олексюк О.М., завідувач кафедри теорії і методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор (Україна, м. Київ); Котенко О.В., директор Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, м. Київ); Паламар С.П., заступник директора з наукових роботи Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник (Україна, м. Київ); Козир М.В., доцент кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук (відповідальний секретар); Сергєєнкова О.І., завідувач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор психологічних наук, професор (Україна, м. Київ); Лозова О.М., завідувач кафедри практичної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор психологічних наук, професор (Україна, м. Київ); Поліщук В.М., професор кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор психологічних наук, професор (Україна, м. Київ); Скрипник Т.В., професор кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник (Україна, м. Київ); Музика О.О., доцент кафедри педагогіки і психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент (Україна, м. Київ); Старинська Н.В., доцент кафедри практичної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент (Україна, м. Київ); Столярчук О.А., доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент (Україна, м. Київ); Огородська-Мазур Є., заступник декана Факультету етнології та наук про освіту Сілезького університету в Катовіце, доктор філософських наук, професор (Республіка Польща, м. Катовіце); Касачова Б., професор кафедри початкової та дошкільної освіти Педагогічного факультету Університету Матея Бела (Словацька Республіка, м. Банська Бистриця); Джеклін Сміт, завідувач кафедри консультування, директор клінічних програм консультування Ріджент Університету, доктор психології, доцент (США); Ольга Запорожець, доцент кафедри консультування Школи психології та консультування Ріджент Університету, доктор психології (США), співдиректор Інституту дослідження сексуальної ідентичності.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I ЄВРОПЕЙСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ

Маріуш Бродніцкі.
Міжкультурність та її конотації у галузі освіти:
пошук академічних парадигм 4

Тадеуш Лапіан.
Роль сім'ї
у формуванні активного ставлення
дітей та молоді до вільного часу 9

Katarzyna Semrau.
Depresja a popularne uzależnienia XXI wieku 14

РОЗДІЛ II ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Тернопільська В.І.
Моніторинг проблеми формування впевненості в собі
студентської молоді 20

Мельниченко О.В.
Педагогіка підприємництва
як необхідна складова формування
сучасного компетентнісного фахівця 26

РОЗДІЛ III ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Козак Л.В., Хожай Д.О.
Адаптація дітей раннього віку
до умов закладу дошкільної освіти
засобами LEGO-технології 32

Дика Н.М., Глазова О.П.
Робота з медійним текстом
в умовах модернізації навчальних програм
з української мови. 39

Козир М.В., Грабовська М.О.
Уміння доводити власну думку в процесі розвитку
критичного мислення молодших школярів 46

РОЗДІЛ IV ПСИХОЛОГІЯ І СОЦІОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Міляєва В.Р., Пристай О.В.
Психологічні особливості управлінської компетентності
керівників закладів загальної середньої освіти
в умовах освітніх реформ 54

Хомовиченко О.В., Власенко І.А.
Психологічні особливості поведінки
в сімейному конфлікті подружжя середнього віку 59

Вронська В.М.
Сучасні вимоги до психологічної компетентності
в діяльності медичної сестри
дошкільного навчального закладу 66

Співак Я.О.
Компетентнісний підхід як теоретична основа
дослідження формування професійної компетентності
майбутніх соціальних працівників. 71

РОЗДІЛ V НАУКОВІ РОЗВІДКИ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Назаренко О.Є.
Пріоритетні напрями розвитку вищої освіти
у Південній Кореї 78

Шеліган О.Н.
Підприємницька компетентність
у наукових рецепціях вчених 86

Іжевська О.В.
Особливості навчання дітей
з кліповим мисленням засобами ІКТ 91

Хомовиченко О.В.,

студентка IV курсу спеціальності «Психологія»
Київського університету імені Бориса Грінченка
oohomovychenko.il15@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0001-5200-9726

Власенко І.А.,

старший викладач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат психологічних наук
i.vlasenko@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0003-2562-3637

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ В СІМЕЙНОМУ КОНФЛІКТІ ПОДРУЖЖА СЕРЕДЬНОГО ВІКУ

Статтю присвячено висвітленню особливостей поведінки в конфліктах подружніх пар середнього віку. Проаналізовано феномен сімейного конфлікту: причини, чинники, функції конфліктів між подружжям. Конфлікт розглянуто як зіткнення значущих, конкуруючих або несумісних потреб, мотивів, інтересів, дій учасників взаємодії. Виявлено причини таких конфліктів (незадоволеність потреб подружжя, розходження уявлень про сімейні цінності, порушення спілкування). Чинниками сімейних конфліктів вважаються перехідні періоди сімейного циклу, індивідуальні особливості учасників, характер комунікації подружжя. Акцентовано увагу на деструктивних та конструктивних функціях конфліктів. Вказано, що на поведінку в конфлікті впливають гендерні прояви та вікові особливості подружжя. Виявлено, що у чверті жінок-респондентів домінують стратегії «уникнення» та «приспосовування». Чверть чоловіків надала перевагу стратегії «приспосовування». П'ята частина чоловіків і жінок найчастіше обирають стратегію «співробітництва», що дозволяє продуктивно вирішувати сімейні конфлікти. Сформульовано рекомендації для подружжя щодо конструктивного вирішення сімейного конфлікту.

Ключові слова: сімейний конфлікт, подружжя, причини, стратегії поведінки, рекомендації.

© Хомовиченко О., Власенко І., 2019

Вступ. Сім'я — феноменальне утворення, яке демонструє цінність аспектів зростання, виховання та удосконалення. Особливості подружніх відносин є предметом аналізу психологічних, соціологічних досліджень протягом кількох десятиліть. Значна частина сучасних психологічних розвідок спрямована на виявлення протиріч, що зумовлюють дисгармонію. Проблемі сімейних конфліктів, зокрема різним аспектам розлучень, виявленню причин конфліктів, форм конфліктної взаємодії присвячено праці А.Я. Анцупова, А.І. Шипілова, В.А. Сисенка, Н.Г. Юркевича, Н.В. Гришиної. Здебільшого наукові праці стосуються вивчення факторів конфліктної взаємодії у молодих сім'ях: причин розлучення, переживання криз, розподілу сімейних ролей (Ю.Е. Альошина, А.М. Волкова, О.О. Бодальов, М.М. Обозов та ін.). Проблема поведінкового реагування представників середнього віку в сімейному конфлікті вивчена

недостатньо, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета статті — проаналізувати проблему сімейних конфліктів та емпірично дослідити особливості реагування чоловіків та жінок середнього віку в сімейних конфліктах.

Як базову нами взято дефініцію конфлікту, запропоновану в словнику «Психологія особистості»: «Конфлікт — зіткнення на індивідуально-психологічному чи соціально-психологічному рівнях значущих, конкуруючих або несумісних потреб мотивів, інтересів, цілей, дій, вчинків» (Психологія личности, 2001, с. 56). К. Левін визначив конфлікт як ситуацію, в якій на індивіда одночасно діють протилежно спрямовані сили приблизно однакової величини (там само, с.57).

Вітчизняний соціолог В.А. Сисенко прийшов до висновку, що причинами сімейних конфліктів є насамперед незадоволеність потреб подружжя (сексуальних; потреби в цінності свого «Я»;

в позитивних емоціях; у взаємодопомозі тощо) (Сысенко В.А., 1993). Дослідники І.В. Гребенніков, І.В. Дубровіна виділяють наступні причини порушення сімейних стосунків: розходження уявлень про основні сімейні цінності (конфлікти, пов'язані з розподілом домашніх справ, фінансовими проблемами); порушення спілкування між подружжям (І.В. Гребенніков, 1991; І.В. Дубровіна, 1999).

З-поміж чинників сімейних конфліктів психологи та соціологи називають перехідні періоди сімейного циклу, індивідуальні особливості членів сім'ї, особливості комунікації подружжя (Прокопова М.В., 2001; Березовская Р.А., 2001; Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М., 2006). Автори вказують, що латентні сімейні порушення можуть бути зумовлені дією двох сил: а) особливостями внутрішньосімейних відносин; б) індивідуально-психологічними особливостями членів сім'ї. У першому випадку Е.Г. Ейдемиллер і співавтори виокремлюють такі труднощі, як, зокрема, порушення міжособистісних комунікацій в сім'ї, порушення механізмів інтеграції сім'ї, а в іншому випадку в їх основі лежать сексуальна дисгармонія подружжя, психологічна несумісність (суперечливість темпераментів, акцентуацій характеру тощо), несумісність рівня духовності і культури (Ейдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М., 2006, с. 36).

Психологічні особливості подружжя як чинник виникнення сімейного конфлікту. Стабільність сім'ї значною мірою залежить від того, наскільки подружжю вдається виробити згоду стосовно своїх прав і обов'язків, загальних цілей і завдань, а також спільну думку щодо основних сімейних сфер. Поведінку подружжя вчені розглядають як результат взаємних поступок і пристосування, оскільки чоловік і дружина взаємозалежні. Так у сім'ї формується складна система взаємодії і співробітництва. При такому трактуванні конфлікт є сигналом про суперечність у потребах, поглядах, інтересах. У його основі лежать також особистісні прояви кожного з членів подружжя: гендерні характеристики та вікова специфіка поведінки, зокрема переживання вікових криз.

Одна з головних особливостей періоду середньої дорослості полягає в крайньому суб'єктивізмі людини при оцінці свого віку. Зміни відбуваються як на психологічному, так і на біологічному рівні та тягнуть за собою зміни в особистісній сфері. У людей, які досягли віку середньої дорослості, відзначається відносно зниження характеристик психофізичних функцій. Однак це практично не відображається на функціонуванні когнітивної сфери людини, дозволяє зберігати трудову і творчу активність (Реан А.А., 2013).

Особливості середнього дорослого віку досліджували Г. Крайг, Е. Еріксон, Т.Д. Марцинковська, А.О. Реан та інші. На думку Е. Еріксона, голо-

вним досягненням дорослості є генеративність. Під генеративністю він розуміє намагання кожної людини увічнити себе, внести значущий внесок у розвиток суспільства (Еріксон Е., 2008). Для людей середнього віку важливим стає переживання потребово-ціннісних компонентів конфлікту. Саме тому найбільш характерною є потреба підкреслення власної гідності та особистої значущості. Як вказує А.О. Реан, проблема особистісної невизначеності та дисбалансу потребово-ціннісної сфери найчастіше стає передумовою сімейних конфліктів у представників середнього віку (Реан А.А., 2013).

Жінки віку середньої дорослості сприймають світ інакше, ніж чоловіки: змінюється їхнє ставлення до себе і пов'язані з цим почуття. У чоловіків згадані процеси більшою мірою виражаються в зміні ставлення до зовнішнього світу і взаєминах з іншими людьми. Для переживання світу жінкою важливою є наявність у неї продуктивного внутрішнього простору, а чоловік схильний ставитися до простору як до сфери своєї зовнішньої діяльності (Шеманова Н.А., 2008). Чоловіки надають перевагу активному впливу на проблемно-конфліктні ситуації, тоді як жінки виявляють емоційно-експресивні форми впливу (Березовская Р.А., 2001; Matud M.P., 2004).

У конфліктних ситуаціях жінки середнього віку частіше орієнтуються на підтримку сім'ї, а не друзів, частіше згадують минулі образи, «старі гріхи» і помилки, допущені в минулому. Чоловіки у цих ситуаціях рідко згадують минулі провини, а більше дотримуються проблеми, через яку стався конфлікт. Вони схильні до пошуку підтримки не в момент конфліктної ситуації, а після неї. Саме тому під час сімейного конфлікту чоловіки здатні більш об'єктивно оцінити характер перебігу, проте не завжди з точністю можуть виокремити істинну причину конфлікту (Березовская Р.А., 2001). Жінки при вирішенні конфліктів більше орієнтуються на чужу думку, що пояснюється їх схильністю до конформності. Чоловіки більш чітко розглядають і розрізняють конфліктні ситуації, ніж жінки, і диференціюють свою поведінку залежно від сфери конфлікту. Саме тому їхня поведінка є більш гнучкою порівняно з жіночою, зокрема у виборі стратегії конфліктної взаємодії.

Дослідження показують, що чоловіки й жінки мають різні механізми подолання стресу (а конфлікт якраз і є стрес-фактором). Продемонстровано, що за відсутності різниці у кількості життєвих подій жінки частіше оцінюють власні життєві події як більш негативні і меншою мірою контрольовані, порівняно з чоловіками. Серед подій, що викликають стреси, жінки частіше зазначають сімейні події та пов'язані зі здоров'ям, а чоловіки — труднощі у відносинах, фінансах та пов'язані з роботою (Matud M.P.,

3. Grebennikov, I. V. (1991). *Osnovy semeinoi zhizni* [Basics of Family Life]. Moskva, Prosveshchenie, 158 p. (in Russian).
4. Grishina, N. V. (2010). *Psikhologiya konflikta* [Psychology of Conflict]. Saint Petersburg, Piter, 544 p. (in Russian).
5. Doinikova, Yu. V. (2006). *Povedenchiskie strategii suprugov v period konfliktного vnutrisemeinogo vzaimodeistviia: gendernyi aspekt* [Spouse Behavioral Strategies in the Period of Conflict Intrafamily Interaction: gender aspect.] *Vestnik Udmurtskogo gosudarstvennogo universiteta*, 183–187 (in Russian).
6. Dubrovina, I. V., Danilova, E. E., Prihozhan, A. M. (1999). *Psikhologiya: Uchebnik dlia stud. sred. ped. ucheb. zavedenii* [Psychology]. Pod red. I.V. Dubrovinoi. M.: Izdatelskii tsentr «Akademiia» (in Russian).
7. *Psikhologiya lichnosti: slovar-spravochnik* (2001). [Personality Psychology]. Pod red. P. P. Gornostaia, T. M. Titarenko. Kiev: Ruta, 320 (in Russian).
8. Prokopova, M. V. (2001). *Osnovy sotsiologii: uchebnoie posobie* [Fundamentals of Sociology]. Moskva, RDL, 324 (in Russian).
9. Rean, A. A. (2013). *Psikhologiya lichnosti* [Psychology of Personality]. Saint Petersburg, Piter, 288 (in Russian).
10. Sysenko, V. A. (1993). *Supruzheskie konflikty* [Marital Conflicts] Moskva, 161 (in Russian).
11. *Psikhologiya i etika delovogo obshcheniia* (1997). [Psychology and Ethics of Business Communication]. Pod red. V. N. Lavrinenko. Moskva, 415 (in Russian).
12. Shemanova, N. A. (2008). *Izmeneniia v psikhicheskoi zhizni muzhchin i zhenshchin srednego vozrasta* [Changes in the Mental Life of Middle-aged Men and Women]: *Psikhologicheskaia nauka i obrazovanie*, № 1 (in Russian).
http://psyjournals.ru/psyedu/2008/n1/Shemanova_full.shtml
13. Erikson, E. (2008). *Tragediia lichnosti* [Tragedy of Personality]. Moskva, Eksmo, 256 (in Russian).
14. Eidemiller, E. G., Dobriakov, I. V., Nikolskaia, I. M. (2006). *Semeinyi diaznoz i semeinaia psikhoterapiia* [Family Diagnosis and Family Psychotherapy]. Saint Petersburg, Rech, 352 (in Russian).
15. Matud, M. P. (2004) Gender Differences in Stress and Coping Styles. *Personality and Individual Differences*, 37 (7), pp. 1401–1415, doi: 10.1016/j.paid.2004.01.010

Хомовиченко А.А., Власенко И.А.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОВЕДЕНИЯ В СЕМЕЙНОМ КОНФЛИКТЕ СУПРУГОВ СРЕДНЕГО ВОЗРАСТА

Статья посвящена выявлению особенностей поведения в конфликтах супружеских пар среднего возраста. Проанализирован феномен семейного конфликта: причины, факторы, функции конфликтов между супругами. Конфликт представлен как столкновение значимых, конкурирующих или несовместимых потребностей, мотивов, интересов, действий участников взаимодействия. Обнаружены причины таких конфликтов (неудовлетворенность потребностей супругов, расхождения представлений о семейных ценностях, нарушения общения). Факторами семейных конфликтов считаются переходные периоды семейного цикла, индивидуальные особенности участников, характер коммуникации супругов. Акцентировано внимание на деструктивных и конструктивных функциях конфликтов. Указано, что на поведение в конфликте влияют гендерные проявления и возрастные особенности супругов. Обнаружено, что у четверти женщин-респонденток доминируют стратегии «избегания» и «приспособления». Четверть мужчин преимущественно выбирают стратегию «приспособления». Пятая часть мужчин и женщин чаще всего используют стратегию «сотрудничества», что позволяет конструктивно разрешать семейные конфликты. Сформулированы рекомендации для супругов с целью конструктивного решения семейного конфликта.

Ключевые слова: семейный конфликт, супруги, причины, стратегии поведения, рекомендации.

О. Homovychenko, I. Vlasenko

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF BEHAVIOR IN THE FAMILY CONFLICTS AMONG MARRIED COUPLES IN MIDDLE ADULTHOOD

The article describes the psychological peculiarities of behavior in family conflicts of married couples in the age of middle adulthood. The reasons, factors, functions of family conflicts, specificity of constructive and destructive conflicts are analysed. The conflict has been seen as a collision of significant, competitive or incompatible needs, motives, interests, actions of interaction participants. It has been identified the causes of married couple conflicts such as unmet need, different perceptions of family values, breakdown in communication in a couple. Transition periods of family circle, participants' individual peculiarities,

2004). Зазначається також, що жінки частіше демонструють стратегії, пов'язані з униканням і емоційно-сфокусовані.

Отже, теоретичний аналіз показав, що на поведінку в конфлікті впливають гендерні прояви та вікові особливості подружжя. У сімейних конфліктах жінки схильні тривалий час зосереджувати увагу на причинах, перебігу та наслідках конфлікту. Під час сімейного конфлікту чоловіки здатні більш об'єктивно оцінити характер його перебігу. Чоловіки схильні орієнтуватися у межах різних стратегій вирішення конфлікту.

Проблема вивчення сімейних конфліктів пов'язана з образом ідеальної сім'ї, що трактується як безконфліктна. Сучасне вивчення сімейних відносин засвідчує, що стабільний шлюб — це шлюб, де конфлікти відбуваються без значного негативного впливу на особистість кожного з подружжя. Російський дослідник Ю.В. Дойнікова стверджує, що негативний вплив конфлікту зменшується завдяки адекватному реагуванню шлюбних партнерів на конфлікт та умінню грамотно його урегульовувати і вирішувати (Дойнікова Ю.В., 2006).

Конструктивні та деструктивні аспекти подружнього конфлікту. Розуміння специфіки конфлікту неможливе без виявлення його конструктивних та деструктивних аспектів. Як правило, найбільш очевидними, а тому тими, які фіксуються в свідомості, є *деструктивні функції* конфліктів (Анцупов А.Я., 1999). Так, більшість конфліктів має виражену негативну дію на психічний стан його учасників. Це може виражатися в станах загальної пригніченості та розчарованості у власному партнері або в собі. Конфлікти, які розвиваються несприятливо, можуть супроводжуватися психологічним і фізичним насильством, травмуванням опонентів. Конфлікт як складна ситуація завжди супроводжується стресом. При частих і емоційно напружених конфліктах різко зростає ймовірність серцево-судинних та інших захворювань.

Конфлікт нерідко трактується як деструкція системи міжособистісних відносин. З'являється ворожість до іншої сторони, ненависть порушує формовані до конфлікту взаємні зв'язки. Іноді результатом конфлікту взаємності учасників приймаються. Конфлікт формує негативний образ іншого — «образ ворога», який сприяє формуванню негативної установки щодо опонента. Конфлікт закріплює в соціальному досвіді особистості й сім'ї насильницькі шляхи вирішення проблем. Отримавши перемогу одного разу з допомогою насильства, людина відтворює цей досвід в інших аналогічних ситуаціях соціальної взаємодії.

Серед *конструктивних функцій* конфлікту виділяють наступні: він дозволяє більш глибоко оцінити індивідуально-психологічні особливості, тестує ціннісні орієнтації людини, відносно

силу її мотивів, виявляє психологічну стійкість до стресових факторів у складній ситуації. Конфлікт дає змогу послабити психічну напруженість, що є реакцією учасників на конфліктну ситуацію. Конфліктна взаємодія, крім можливих негативних наслідків, знімає у людини емоційну напруженість, сприяє зниженню інтенсивності негативних емоцій.

Конфлікт є джерелом розвитку особистості, міжособистісних відносин. За умови його конструктивного вирішення індивід розширює сфери і способи взаємодії з оточуючими. Особливо важливим це є для подолання кризи середнього віку та збереження сімейних відносин.

Таким чином, з конструктивної точки зору, конфлікт є засобом активізації соціального життя сім'ї. Він здатен підтримувати соціальну активність, сприяє попередженню застою, є джерелом нововведень і розвитку. У функціональних сім'ях конфлікти протікають на загальному тлі позитивних взаємин подружжя. Конфлікти, які заважають подружжю виробити спільний погляд, призводять до дезорганізації спілкування і співробітництва, розглядаються в літературі як деструктивні (Анцупов А.Я., 1999).

Особливості стратегій поведінки чоловіків та жінок середнього віку в сімейних конфліктах. К. Томас виходив із того, що людям не слід уникати конфліктів або розв'язувати їх будь-якою ціною, а потрібно вміти грамотно ними керувати. К. Томас разом з Р. Кілманом (Ralph Kilmann) запропонував двовимірну модель регулювання конфліктів, перший вимір якої — поведінка особистості, заснована на увазі до інтересів інших людей; другий — поведінка, що передбачає ігнорування цілей оточуючих і захист власних інтересів (Психология и этика, 1997).

К. Томас виокремив п'ять способів регулювання конфліктів відповідно до двох основних вимірів (кооперація і напористість):

- конкуренція — прагнення досягти своїх інтересів за рахунок іншого;
- пристосування — принесення в жертву власних інтересів заради іншого;
- компроміс — угода на основі взаємних поступок; пропозиція варіанту, котрий усуває протиріччя;
- уникнення — відсутність прагнення до кооперації і відсутність тенденції до досягнення власних цілей;
- співробітництво — учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

Для дослідження переважаючих стратегій поведінки в сімейному конфлікті було обрано методику К. Томаса «Стиль поведінки в конфлікті», адаптовану Н.В. Гришиною. Вона включає 30 запитань, які містять по два варіанти відповіді (Гришина Н.В., 2010). У зв'язку зі специфікою

дослідження методика була використана окремо для жінок та чоловіків. Вибірку дослідження сформовано із залученням респондентів — користувачів мережі Інтернет, яким запропоновано дати відповіді на запитання методики К. Томаса дистанційно (за допомогою Google-форми). Респондентами стали 20 жінок та 20 чоловіків віком від 30 до 45 років, що перебувають у шлюбі. Методика проводилась восени 2018 року.

За результатами емпіричного дослідження виявлено, що у жінок провідними стратегіями в сімейних конфліктах є «уникнення» (26 % респондентів) та «приспосовування» (26 %). Відсутність прагнення до кооперації може свідчити про відсутність тенденції до відстоювання власних цілей. Для жінок середнього віку такі результати можуть мати різне пояснення: з одного боку, вказувати на те, що у шлюбного партнера наявні яскраво виражені лідерські та організаторські якості, що зумовлює прагнення слідувати лідеру, з іншого — отримані результати можна інтерпретувати і як реагування жінки на жорстку домінуючу позицію партнера (узурпація чоловіком влади в сім'ї), щоб уникнути насильницьких дій з його боку.

Стратегія «приспосовування» є актуальною у випадках відсутності уваги до жінки як особистості з боку шлюбного партнера. Прагнення поступитися власними інтересами може виникати, коли чоловік має значну перевагу в матеріальній, фізичній або інтелектуальній сферах, а жінка почувається залежною від нього. Через відсутність внутрішньої готовності — усвідомленості істинних причин, прийняття особистісних проявів партнера, вирішення конфлікту стає неможливим. Прояви згаданих стратегій можуть бути пов'язані з фобією конфлікту, що проявляється за відсутності знань про конфлікт, а також може бути наслідком глибинних психологічних процесів.

Результати емпіричного дослідження свідчать, що у чоловіків провідною стратегією є «приспосовування» (25 % респондентів). Такий результат може свідчити про наявність загального дискомфорту у відносинах, незадоволеність шлюбним партнером. Щоб уникнути гострої фази конфлікту, чоловіки схильні приспосовуватися (тобто надати перевагу жінці). У такий спосіб зменшується кількість ситуацій, що потребують безпосередньої включеності та взаємодії з партнером.

За результатами дослідження, у відсотковому відношенні найбільш наближеною до високих показників у чоловіків та жінок є стратегія «співробітництва» (23 % і 21 % відповідно). Це може свідчити про наявність у подружжя зовнішньої готовності до вирішення сімейних конфліктів. Використання стратегії «співробітництва» дозволяє продуктивно вирішувати сімейні конфлікти, за умови використання обома партнерами таких ресурсів, як бажання і час, врахування ціннісних орієнтацій свого партнера. Причиною менш зна-

чних показників за стратегією «співробітництво» може бути низька культура діалогу.

Можна стверджувати, що найменш вираженими є стратегія «конкуренції» (15 % — у жінок та 12 % — у чоловіків) та «компромісу» (12 % і 19 % відповідно). Вибір таких стратегій може пояснюватися досвідом, що сформувався протягом тривалого сімейного життя. Незважаючи на те, що стратегія «компромісу» передбачає задоволення інтересів обох учасників конфліктної взаємодії, що, по суті, є справедливим, проте в більшості ситуацій ця стратегія повинна розглядатись як проміжний етап вирішення ситуації, що передуює пошуку найбільш оптимального рішення, яке повністю влаштовує конфліктуючі сторони.

Низькі показники за стратегіями «компромісу» та «конкуренції» можуть свідчити про наявність суперечливої настанови, характерної для представників середнього віку. Вона виражається, з одного боку, у внутрішньому страху залишитися самому через стійке прагнення розв'язувати конфлікт, наголошуючи лише на власних принципах («конкуренція»). З іншого боку — присутня недостатня готовність будувати діалог, що передбачає врахування думок обох партнерів («компроміс»).

Таким чином, не існує єдиної об'єктивної стратегії вирішення сімейного конфлікту, у респондентів наявна варіативність у їх застосуванні. Ймовірно, гармонія сімейного життя досягається завдяки балансу у стратегіях вирішення конфлікту. При цьому варто дбати про психологічне здоров'я та цілісність особистості членів подружжя.

На основі даних проведеного емпіричного дослідження сформовано перелік базових правил конфліктної взаємодії, що допоможуть подружжю ефективно вирішити конфлікт або стануть у нагоді при профілактиці сімейних конфліктів.

Базові рекомендації для профілактики сімейних конфліктів

1. Намагайтеся встановити істинну причину непорозуміння. Як правило, накопичена образа поєднується з претензіями за якими приховується справжній зміст конфлікту.
2. Уникайте агресивних прийомів та підвищеного тону. Агресія породжує агресію. За відсутності взаємної роздратованості, конфлікт вдається розв'язати конструктивно.
3. Вирішуйте конфлікт поступово. Не відволікайтесь від теми конфлікту. Щоб вирішити суперечливу ситуацію, досить часто потрібно лише усвідомити бажання шлюбного партнера.
4. Намагайтеся повністю враховувати ставлення вашого шлюбного партнера до причин конфлікту. Таким чином, вдається розі-

брати всі нюанси і помилки з боку кожного та швидше вирішити конфлікт.

5. Здійснюйте важливі дії, порадившись із партнером, ставте його до відома щодо ключових сімейних питань.
6. Уникайте у своїх висловлюваннях і діях всього, що дратує шлюбного партнера, оскільки зайва напруга може лише підсилити конфлікт.
7. Під час конфлікту не забувайте про позитивні сторони вашого шлюбного партнера.
8. Спробуйте подивитися на конфліктну ситуацію з двох боків. На основі ваших суджень та суджень вашого партнера можна знайти компромісне рішення.
9. Практикуйте правило, що передбачає взаємне вибачення. Не замовчуйте, на основі цього будується повага один до одного.
10. Обговорюйте свої емоційні переживання. Можливо, ваш шлюбний партнер навіть не здогадується, що вчиняє неправильно.

Висновки. У статті проаналізовано причини, чинники, функції сімейних конфліктів. Визначено вікові та гендерні характеристики подружжя як чинники конфліктів. Представлено результати дослідження стратегій поведінки чоловіків та жінок середнього віку в сімейних конфліктах. Виявлено, що найбільш типовими у жінок є «уникнення» та «пристосування», а у чоловіків — «пристосування». Як найменш типові стратегії у респондентів визначено «компроміс» та «конкуренцію». Припускаємо наявність суперечливої настанови, характерної для чоловіків та жінок середнього віку, що виявляється у страху залишитися самому та недостатньо сформованій здатності подружжя будувати діалог.

На основі отриманих даних запропоновано базові рекомендації щодо взаємодії подружжя та профілактики конфліктів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні реагування на сімейні конфлікти подружжя у віці пізньої дорослості.

ДЖЕРЕЛА

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология : учебник для вузов. — М., 1999. — 591 с.
2. Березовская Р.А., Грошев И.В. Поведенческие стратегии мужчин и женщин в различных жизненных ситуациях. 2001. URL : https://bib.social/psihiatriya-psihologiya_915/povedencheskie-strategii-mujchin-jenshin-95022.html
3. Гребенников И.В. Основы семейной жизни / И.В. Гребенников. — М. : Просвещение, 1991. 158 с.
4. Гришина Н.В. Психология конфликта. СПб. : Питер, 2010. 544 с.
5. Дойникова Ю.В. Поведенческие стратегии супругов в период конфликтного внутрисемейного взаимодействия: гендерный аспект // Вестник Удмуртского государственного университета, 2006. С. 183–187.
6. Дубровина И.В., Данилова Е.Е., Прихожан А.М. Психология : учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений / Под ред. И.В. Дубровиной. М. : Издательский центр «Академия», 1999.
7. Психология личности : словарь-справочник / Под ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. К. : Рута, 2001. 320 с.
8. Проколопова М.В. Основы социологии : учебн. пособ. М. : Издательство РДЛ, 2001. 324 с.
9. Реан А.А. Психология личности. СПб. : Питер, 2013. 288 с.
10. Сысенко В.А. Супружеские конфликты. М., 1993.
11. Психология и этика делового общения / Под ред. В.Н. Лавриненко. М., 1997. 415 с.
12. Шеманова Н.А. Изменения в психической жизни мужчин и женщин среднего возраста // Психологическая наука и образование. 2008. № 1. URL : http://psyjournals.ru/psyedu/2008/n1/Shemanova_full.shtml
13. Эриксон Э. Трагедия личности. Москва : Эксмо, 2008. 256 с.
14. Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. СПб. : Речь, 2006. 352 с.
15. Matud M. P. Gender Differences in Stress and Coping Styles. Personality and Individual Differences, 2004, 37 (7), p. 1401–1415, doi: 10.1016/j.paid.2004.01.010

REFERENCES

1. Antsupov, A. Ya. (1999). Konfliktologiya: uchebnik dlia vuzov [Conflictology]. Moskva, 591 p. (in Russian).
2. Berезovskaya, R. A. (2001). Povedencheskie strategii muzhchin i zhenshchin v razlichnykh zhiznennykh situatsiiakh [Behavior Men and Women's Strategies in Different Life Situations] (in Russian). https://bib.social/psihiatriya-psihologiya_915/povedencheskie-strategii-mujchin-jenshin-95022.html

3. Grebennikov, I. V. (1991). *Osnovy semeinoi zhizni* [Basics of Family Life]. Moskva, Prosveshchenie, 158 p. (in Russian).
4. Grishina, N. V. (2010). *Psikhologiya konflikta* [Psychology of Conflict]. Saint Petersburg, Piter, 544 p. (in Russian).
5. Doinikova, Yu. V. (2006). *Povedenchiskie strategii suprugov v period konfliktного vnutrisemeinogo vzaimodeistviia: gendernyi aspekt* [Spouse Behavioral Strategies in the Period of Conflict Intrafamily Interaction: gender aspect.] *Vestnik Udmurtskogo gosudarstvennogo universiteta*, 183–187 (in Russian).
6. Dubrovina, I. V., Danilova, E. E., Prihozhan, A. M. (1999). *Psikhologiya: Uchebnik dlia stud. sred. ped. ucheb. zavedenii* [Psychology]. Pod red. I.V. Dubrovinoi. M.: Izdatelskii tsentr «Akademiia» (in Russian).
7. *Psikhologiya lichnosti: slovar-spravochnik* (2001). [Personality Psychology]. Pod red. P. P. Gornostaia, T. M. Titarenko. Kiev: Ruta, 320 (in Russian).
8. Prokopova, M. V. (2001). *Osnovy sotsiologii: uchebnoie posobie* [Fundamentals of Sociology]. Moskva, RDL, 324 (in Russian).
9. Rean, A. A. (2013). *Psikhologiya lichnosti* [Psychology of Personality]. Saint Petersburg, Piter, 288 (in Russian).
10. Sysenko, V. A. (1993). *Supruzheskie konflikty* [Marital Conflicts] Moskva, 161 (in Russian).
11. *Psikhologiya i etika delovogo obshcheniia* (1997). [Psychology and Ethics of Business Communication]. Pod red. V. N. Lavrinenko. Moskva, 415 (in Russian).
12. Shemanova, N. A. (2008). *Izmeneniia v psikhicheskoi zhizni muzhchin i zhenshchin srednego vozrasta* [Changes in the Mental Life of Middle-aged Men and Women]: *Psikhologicheskaiia nauka i obrazovanie*, № 1 (in Russian).
http://psyjournals.ru/psyedu/2008/n1/Shemanova_full.shtml
13. Erikson, E. (2008). *Tragediia lichnosti* [Tragedy of Personality]. Moskva, Eksmo, 256 (in Russian).
14. Eidemiller, E. G., Dobriakov, I. V., Nikolskaia, I. M. (2006). *Semeinyi diaznoz i semeinaia psikhoterapiia* [Family Diagnosis and Family Psychotherapy]. Saint Petersburg, Rech, 352 (in Russian).
15. Matud, M. P. (2004) Gender Differences in Stress and Coping Styles. *Personality and Individual Differences*, 37 (7), pp. 1401–1415, doi: 10.1016/j.paid.2004.01.010

Хомовиченко А.А., Власенко И.А.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОВЕДЕНИЯ В СЕМЕЙНОМ КОНФЛИКТЕ СУПРУГОВ СРЕДНЕГО ВОЗРАСТА

Статья посвящена выявлению особенностей поведения в конфликтах супружеских пар среднего возраста. Проанализирован феномен семейного конфликта: причины, факторы, функции конфликтов между супругами. Конфликт представлен как столкновение значимых, конкурирующих или несовместимых потребностей, мотивов, интересов, действий участников взаимодействия. Обнаружены причины таких конфликтов (неудовлетворенность потребностей супругов, расхождения представлений о семейных ценностях, нарушения общения). Факторами семейных конфликтов считаются переходные периоды семейного цикла, индивидуальные особенности участников, характер коммуникации супругов. Акцентировано внимание на деструктивных и конструктивных функциях конфликтов. Указано, что на поведение в конфликте влияют гендерные проявления и возрастные особенности супругов. Обнаружено, что у четверти женщин-респонденток доминируют стратегии «избегания» и «приспособления». Четверть мужчин преимущественно выбирают стратегию «приспособления». Пятая часть мужчин и женщин чаще всего используют стратегию «сотрудничества», что позволяет конструктивно разрешать семейные конфликты. Сформулированы рекомендации для супругов с целью конструктивного решения семейного конфликта.

Ключевые слова: семейный конфликт, супруги, причины, стратегии поведения, рекомендации.

O. Homovychenko, I. Vlasenko

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF BEHAVIOR IN THE FAMILY CONFLICTS AMONG MARRIED COUPLES IN MIDDLE ADULTHOOD

The article describes the psychological peculiarities of behavior in family conflicts of married couples in the age of middle adulthood. The reasons, factors, functions of family conflicts, specificity of constructive and destructive conflicts are analysed. The conflict has been seen as a collision of significant, competitive or incompatible needs, motives, interests, actions of interaction participants. It has been identified the causes of married couple conflicts such as unmet need, different perceptions of family values, breakdown in communication in a couple. Transition periods of family circle, participants' individual peculiarities,

the character of communication in a couple are defined among family conflict factors. It is examined that a quarter of female respondents have such dominant strategies as "avoiding" and "accommodating". A quarter of men prefer the "adaptation" strategy. More than a fifth of both men and women prefer "accommodating" strategy, which allows them solve family conflicts productively. As the least typical strategies respondents define a "compromising" and "competing". A set of basic recommendations for prevention and constructive solving of family conflict by married couples is formulated.

Key words: family conflict, married couple, reasons, behavior strategy, recommendations.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

Прийнято до друку 30.04.2019.